

[0022]

WURD BOEKSTUDZJES

1. Beenkoe - Bientsjekou

Doe't ik as foech jonge yn de 'Rimen en teltsjes' fan de bruorren Halbertsma 'De reis nei de jichtmasters' lies, stuite ik al moai gau op de sin. "Hja hie dan ris lêzen, dat de flearbeam in wonderbeam wie, binammen dy op *bientsjekouwen* woechsen.' Dat wurd koe ik net thúsbringe en ik wol leauwe, dat it hiel hwat Friezen fan hjoed-de-dei net oars giet. De bast fan dy beam moast neffens pestoarske in tige genêsmiddel wêze.

De jonges tûgen al gau in heal flearbeam fan 'e *bjintsjekou* by Pibom oer 'e flier', mar as Pibom fan dat middel ynnomd hat, winsket er 'pestoarske mei har flearbeam op 'e *bjintsjekou*.' ¹⁾

It aerdige boekje fan W.P. de Vries, De Lapekoer fen Gabe-Skroar trochskodde (1895) koe ik doe noch net; dy hie my oars al helpe kind, hwat de bitsjutting fan it wurd oangiet, hwant hy seit yn syn oantekeningen:

bientsjekou = in húske of hok by de tsjerken, hwer men de deabonken yn biwarret. Holl. = knekelhuis.

It Frysk Wurdboek fan Waling Dykstra bringt net mear foarbylden by as dy út 'e Rimen en Teltsjes. It jowt as bitsjutting ossuarium, knekelhuis en forwiist nei Halbertsma syn Lexicon Frisicum. Dy seit op bjintsje-kóu 'cavea lapidea in coemeterio turri contigua, in qua asservantur mortuorum ossa Lat. ossarium.' Nou kin 'cavea' in holte, in hoale wêze, mar ek ôfsketten rûnte, stâl, (fûgel)kouwe, (bije)koer. Hwat bidoelde Halbertsma nou? It hat alle eigenskip, om mei De Vrles to tinken oan húske of hok, mar it falt jin op, dat it Frysk Wurdboek op de forwizing nei Halbertsma folgje lit: 'Vroeger de *plek* tegen de buitenmuur van den toren, waar de doodgraver de doodsbeenderen bij elkaar bracht. - In 't begin dezer eeuw nog te Leeuwarden tegen de Oldehove'.

Bientsjekou hoecht dus net hok of húske to wêzen, mar kin, sa 't liket, brûkt wurde yn algemiener bitsjutting as it plak, dêr't de bonken gearbrocht waerden. Dat soe faeks ek al sa goed strike mei de foarste sin fan 'e R. & T., dy't it hat oer flearbeammen, dy't *op* bientsjekouwen woetsen, wylst ek Pibom pestoarske *op* 'e bientsjekou winsket. As men foar bientsjekou bonkehok yn it plak set, kriget men swierrichheden, woe 'k ha.

Ik wol der dus op út, dat Eeltsje Halbertsma it wurd koe foar it plak, dêr't bonken samle waerden. Mar dat hoecht fansels net de oarspronkelike bitsjutting west to hawwen. De bitsjutting soe forskoud wêze kinne; dat wol binammen, as it wurd net mear yn syn gearstallende dielen forstien wurdt.

Mei it foarste diel 'bientsje' binne wy gau klear. Bientsje is bonkje; Halbertsma hat bientsjebrekke, wy tinke oan lokbientsje en ek oan de ûngelokkige faem, dêr't it sprekward fan seit: 'It liif fol biennen, de skerte fol triennen'. Yn bientsjekou is it wurd as meartalsfoarm brûkt. Nêst 'bientsjekou' skynt ek 'bienkou' sein to wêzen; al least it 'Lyts Frysk Wirdboek' hat dy foarm, dat fan Waling Dykstra net.²⁾

Dan bliuwt dus it twadde stik 'kou' oer. By myn witten komt de gearstalling 'bientsjekou' foar Halbertsma net yn 'e Fryske literatuer foar.³⁾

Dan hat men foar de etymology fansels net folle hâldfêst, mar namstomear earmslach. As men sjocht nei it Hollânske 'knekelhuis' of it Dútske 'Beinhaus' en tinkt oan 'e forklearring fan De Vries en Dykstra, dan soe men oanstried krije kinne om yn it 2de stik in wurd to sjen fan deselde oarspronkelike ynhâld. Kin dat? It soe sûnder biswier itselde wurd wêze kinne, dat wy as twadde lid hawwe yn 'fûgelkou(we)'. Dat wurd komt út it latynske cavea, itselde wurd, dat Halbertsma by syn oersetting fan bientsjekou brûkte en dat it Hollânsk yn treddelei foarm hat (as kevie, kooi en kouw) en it Dútsk as Käfig. De bitsjutting is yn âldere tiden gauris 'lytse ôfsletten romte', 'hokje', dat fansels skoan by bientsjekou passe soe.

Mar wy kinne ek noch in oare kant út. As oantsjutting fan 'e memmeskerte komt yn it âldfrysk foar 'there benena burg' (Holthausen: gebärmutter), dat ús fuort tinken docht oan it âldfryske 'bobbaburg' (Holthausen: dem Kinde verliehener Schutz). Binammen it âldingelsk is ryk oan sokke byld-

zjende wurden foar konkrete bigripen. 'Ban-beorgas' bitsjut letterlik biskermingen foar de bonken en tsjut skynplaten oan; in skyld hjir 'ban-helm'; 'ban-rift' is ek al gelyk oan skynplaten. En foar it minsklik lichem hat men in hiel rigeltsje gearstallingen, dêr't it earste diel fan it wurd bonke is, it twadde in haednamme mei de bitsjutting hûs, bisletten romte, fet. Sa jowt it wurdboek fan Bosworth en Foller 'bān-faet' = the bone-vessel, the body; 'bān-hūs' - the bone-house, the chest, body; 'bān-loca' - a bone enclosure, the skin, body; 'ban-sele' = a bonehouse or dwelling, the body; 'bān-cofa' = a bone-dwelling, the body. Efkes geane ús de nijfryske gearstallingen as bonkehok, bonkepûde, bonkerak troch de holle, mar mear jitte springt de frage nei foaren: is it âldingelske 'bancofa' net folslein itselde wurd as it fryske 'beenkoe' en 'bien(tsje)kou'?

De bitsjutting fan de beide wurden is net gelyk, sil men sizze: bancofa is = it minsklik lichem, bienkou = it plak, dêr't de bonken biwarre wurde. Mar it is dúdlik, dat yn 'e oarspronkelike bitsjutting 'hûs foar de bonken' dy beide inoar moetsje.

Nei de foarm kinne de beide wurden skoan identyk wêze. It foarste stik jowt net de minste swierrichheit: foar âldingelsk 'bān' is âldfrysk 'bēn' en nijfrysk 'bien' to forwachtsjen.

It twadde diel fan de gearstalling komt âldingelsk ek as selsstannich wurd foar: cofa m. (dêr't in froulike foarm cofu, cofe nêst stiet) bitsjut keamer, keammerke, húske, kistje, hoale, skûlplak (nij ingelsk cove); it âldnoarsk hat it as kofi 'kleastersel; hutte; skuorke; ôfdak'; it middelheechdútsk ken kobe = stâl (nijheechdútsk Koben), it middelnederdútsk kōve(n), it oeriselsk (yn'e 16de ieu) cōve = hutte, skuorre. Men hat (sjoch it wurdboek fan Franck-Van Wijk) ek 'kof' (skip), frysk koffe, der mei yn forbân bringe wold.

De foarm fan it wurd yn it Frysk: - kou kin, liket my ta, gjin biswier wêze; wy hoege mar hof en hou (bg. yn Aldehou) to forlykjen. 'Bāncofa' en 'bienkou' soene dus itselde wurd wêze kinne en beide oarspronklik bitsjut hawwe 'bonkehûs'; de oergong fan 'e bitsjutting yn it âldingelsk wurdt dúdlik, as men bānhūs (dat alhiel dúdlik is) der nêst hâldt.

J.H.B.

1) Foar de flearbeam en syn magyske bitsjutting sj. N.J. Waringa, Fryske Plantlore, s. 94-95 en Is. Teirlinck, *Flora magica*, s. 285, 304 en 327.

2) De foarm 'bienkou', sei men my op it Coulonhûs, birêst op in meidieling fan Dr Sipma, dy't it wurd sa hearde út 'e mûle fan de heit fan syn sweager, út Dearsum, Dr Sipma foun it Hollânske 'beenkou' yn 'e kronyk fan Petrus fan Thabor. It apparaet fan it Frysk Wurdboek hat ek jitte 'bientekou', optekene út 'e Hoara's fan Simke Kloosterman. 'Alde iperen beammen stiene om 't skylpaed by de bientekou

3) Al komt it wurd twaris foar yn 'e 16de ieuske tsjerkerekken fan Boazum (Sipma, Oarkonden, dl. III nr.39) t.w.

a. Item utjoun for pannen calk sand arbeijts laen to myn kamnaede ant *beenkoe* ende inde tzerke ende steen ant *beenkoe* II fl. 4 1/2 st.

b. Item her Wopke joun XII st. for calk ende steen der al vr jeer utleijd ward ant *beenkoe*.

Mei komma's wie men doe net al to rij en sa kin men yn a) net goed útmeitsje of 'an t beenkoe' in neijere oantsjutting is fan it sté, dêr't de 'kamnaede' stiet

of dat de pannen, kalk en stien foar kamnaede èn beenkoe brûkt binne; mar de fuortsetting fan a 'ende steen ant beenkoe' likegoed as 'calk ende steen ... ant beenkoe' yn b tsjutte der sûnder mis op, dat mei 'beenkoe' in hok of sokssahwat bidoeld is.

Dit binne dus de âldste plakken oant nou ta. Opmerklik is it slachte fan it wurd ('ant beenkoe') en ek de skriuwwize 'beenkoe'.

WURD BOEKSTUDZJES

4. Jitris de bientsjekou

Us artikeltsje oer de bientsjekou hat ús in mannich brieven bisoarge; wy tankje tige foar dy biwizen fan meilibjen. Prof. *B. van der Burg* skriuwt: 'Flearebeammen waekse soms wol ris op âlde muorren. In diel jierren lyn stie der in flearebeam yn in kloksgat fan in toer yn Wageningen. It soe my neat gjin nij dwaen of der waerd ek wolris ien foun op it bonkehok tsjin in âld toer. - Yn myn jongesjierren stie der to Jelsum in hok oan de noardkant fan de toer tsjin de tsjerke oan. It sil der jit wol stean, tink ik. De Jelsumers neamden it it deahúske. By uzes thús seine wy wol 'bientsjekou'. It kin bêst wêze, dat wy dat wurd út de Rimen en Teltsjes oernommen hiene; wy wiene dêr by uzes allegearre goed yn thús.'

Dr *O. Postma* hat 'meast yn de 17de ieu, yn de Easthoeke fan Fryslân, yn 't bysûnder yn Opsterlân, Skoatterlân en Weststellingwerf, noch alris yn ynvintarissen de wurden 'peerdekou' of 'peerdecouwe' en 'scapecouwe' foun. De earste útdrukking wiksele noch alris ôf mei 'peerdekaste', de lêste mei 'schapehock' of 'schapehecken'. It lêste sil wol sahwat itselde wêze as it hollânske 'schaapskooi' soe men sizze. Dy 'hecken', soms noch al in aerlich tal, kinne byinoar set wêze om hokken to foarmjen. In inkelde kear is der ek in losse 'peerdestal', dy't ek hast safolle opbringt as in 'peerdekou' (3 lb. en 4 pk. gl.). Dy 'kou' sil ek in losse stâl west hawwe. De 'scapecouwen' bliuwe yn de stûren. '

In aerlich foarbyld brocht de hear *P.B. Winsemius* ús oan. Nots Age Pieters Baarda skreau yn 1692 in wiidweidich fers ûnder de titel 'Anotatie en uittekening des bouws en reparatie van den Toren, Klok, Kerk, Kosterij, Boomen, Pad en Brug te Minnertsga'. Yn 1669 soene de tsjerkfâden de beammen om it tsjerkepaed forkoft hawwe: der kamen laeijen op 'e tsjerke

“En twee pilaars uit den grond
waar eertijds de kosterij stond
En ook de *beenkou* is *gerooid*
En de Beenen in de Erde gestrooid.'

Dit 'rooien' yn forbân mei de 'beenkou' bringt ús de opmerking fan Prof. Van der Burg yn 't sin (al bliuwt it fansels mooglik, dat rooien= sljochtsjen is en allinne út rymneed hjir brûkt is). Yn deselde rjochting wiist de meidieling fan Mr *H.W. Kuipers* dat op de printsjes dy't Stellingwerf fan âlde tsjerken makke, ek 'bientsjekouwen' to sjen binne. 'Sa op it printsje fan Kûbaerd (1723) ien tsjin de toersmuorre¹) en fan Wommels (1723) ien tsjin de skeane kant fan de koersein. It binne sa to sjen likernôch 1 1/2 meter hege muorkes tsjin de toer of de tsjerke oanset. Der is gjin dakje boppe, sadat op it printsje fan Kûbaerd Stellingwerf de deadshollen oer it foarmuorke kypje lit en yn Wommels bonkeboel mei hwat fegetaesje derop werjowt, fâeks in flearstrûk yn it oankommen.'

De hear Winsemius dielt ek mei, dat to Seisbjirrum in pôltsje lân

jitte altiten 'banhússteed' neamd wurdt; hy mient dit by mear doarpen oantroffen to hawwen.

J. H. B.

1) en Jorwert (tekening Gardenier Visscher $\pm$ 1790) mei flearbeam der op, neffens meidieling fan Mr. Oosterhout.